

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.9 : 343.352 : 347.9 (477)

Опак Костянтин Миколайович – науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

До питання протидії корупції в судовій системі України

У статті розглянуто сучасні особливості та масштаби поширення корупції в судовій системі України, а також окремі точкі зору щодо засад протидії.

Ключові слова: корупція, судова система, корумпованість, незалежність і недоторканність суддів.

Постановка проблеми. Корупція в судовій системі – це найнебезпечніше кримінальне явище, яке підточує основи державного управління, дискредитує і підриває авторитет влади в очах населення, зачіпає законні права та інтереси громадян. Через проникнення корупції в різні сфери життя небезпека цього явища значно зростає.

Корумпованість в українських судах досить поширена проблема, що вимагає першочергового вирішення, адже з кожним роком вона приймає нові масштаби.

Згідно з результатами соціологічних опитувань, судові та правоохоронні органи не користуються довірою громадян, нездатні забезпечити ефективну протидію злочинності внаслідок політичної заангажованості, корумпованості, відсутності результативних системних реформ, різкого зниження рівня професіоналізму кадрів.

За даними Європейського соціального дослідження, що проводилося зусиллями семи наукових центрів, рівень довіри до правової системи в Україні найнижчий в Європі. Лише 6,2 % українських респондентів висловили різний ступінь довіри до служителів Феміди, а 74,4 % не довіряють їм повністю або частково.

В Європі у суддів зовсім інші показники. У Швейцарії Феміді так чи інакше довіряють 62,7 %, тоді як різний ступінь недовіри виявляють 16,1 % респондентів. І навіть у Греції, що сильно постраждала від кризи, цей показник – 27,8 % за довіру і 53 % проти – виглядає краще українського [1].

Засоби масової інформації активно публікують різні матеріали з питань корупції і неефективності роботи судів. Так, у результаті аналізу ринку нерухомості, зробленого В. Стретовичем, з'ясувалося: першу позицію за купівлею дорогих маєтків в Україні посідають судді, другу – податківці, третю – прокурори, четверту – мільйонери й лише п'яту – бізнесмени [2].

На думку окремих правозахисників, половина рішень в українських судах виноситься за винагороду. Називаються навіть конкретні суми за вирішення справ (середня ціна – 2 тис. дол. США). Але якщо справою цікавиться ЗМІ, або виноситься явно незаконне рішення, суми зростають у рази. За звичайну справу в районному суді беруть 1,5–2 тис. дол. США, в апеляційних – 3–5 тис. дол. США кожному судді. А у Вищому апеляційному суді України суми доходять до мільйонів. Від дорожньо-транспортної пригоди можна відкупитися за 5–20 тис. дол. США, від шахрайства, пов'язаного з будівельною аферою, – від 100 тис. дол. США [3].

На засіданні пленуму Вищого адміністративного суду України на певні проблеми в судовій системі вказував і його голова І. Темкіжев, який виказав занепокоєність тим, що за 6 місяців 2013 року з майже 32 тис. переглянутих судових рішень окружних адмінсудів, змінено чи скасовано 7 тис. рішень, або 22 % [4].

Викликає занепокоєння й низький рівень викриття і притягнення до відповідальності суддів-корупціонерів, так у 2011 році стосовно суддів винесено 4 обвинувальні вироки, у трьох з яких застосовано акт про амністію, у 2012 році 1 вирок з випробуванням і встановленням іспитового строку.

Сьогодні на розгляді судів перебуває 11 таких справ. Водночас триває практика скасування судами постанов про порушення кримінальних справ стосовно суддів. Більшість і без того нечислених справ не доходить до суду, а значну кількість підсудних у тих справах, що розглядаються в суді, амністовано. Ускладнюється ситуація з притягненням суддів до кримінальної відповідальності через суддівську недоторканність.

Усього протягом 2011–2012 років до Вищої кваліфікаційної комісії суддів надійшло 28 839 скарг і заяв щодо поведінки суддів (без урахування тих, що надійшли повторно). Зважаючи на кількість суддів (8214 суддів станом на 1 січня 2013 р.), в середньому на одного суддю припадало майже по 4 скарги.

За цими скаргами 287 суддів отримали догану і були притягнуті до дисциплінарної відповідальності, а стосовно 23 суддів внесено подання про звільнення за порушення присяги. Тобто, у середньому лише одна скарга із 100 досягала мети [5].

Головним завданням для влади сьогодні є недопущення поглинання корупцією судової системи. Якщо це станеться, під загрозою судових помилок виявиться більшість громадян. Таким чином, вирішення цієї проблеми є життєво важливим фактором як для суспільства, так і для держави.

Стан дослідження. Питанням протидії корупції в Україні присвячена значна кількість наукових праць. Над цією проблемою тривалий час дискутують десятки вчених-юристів, науковців, представників судових і правоохоронних органів.

Дослідженням певних проблем поширення та протидії корупції в Україні займалися такі фахівці, як М. Ю. Бездольний, О. Ю. Бусол, П. Т. Гега, В. П. Гусева, Д. Г. Заброда, О. Г. Кальман, М. І. Камлик, В. К. Коробков, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, Є. В. Невмержицький, О. Я. Прохоренко, Б. В. Романюк, М. І. Хавронюк, О. М. Юрченко та інші. Проте питання протидії корупції в судовій системі досліджені ще недостатньо.

Метою статті є висвітлення сучасного стану корупції в судовій системі України, її впливу на розвиток громадянського суспільства і держави, окреслення проблемних питань щодо протидії цьому явищу.

Виклад основного матеріалу. Корупція в інститутах судової влади поширює практику несправедливого вирішення судових справ, що завдає шкоди правосуддю. Такі відносини ставлять судову владу в залежне становище від організованих злочинних угруповань і змушують приймати вигідні для них рішення, тобто порушувати законодавство та суспільні норми, впливають на хід розслідування, розгляд справ у судах, допомагають уникати відповідальності за протиправну діяльність.

Багато видів корупційних проявів у судовій системі відносяться до категорії посадових злочинів, головною рушійною силою яких є можливість здобуття економічної вигоди, пов'язаної з використанням владних повноважень.

Незалежність і недоторканність суддів гарантовані Конституцією України та законами України "Про статус суддів" і "Про судоустрій".

Нині на розгляді у Верховній Раді України знаходиться проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення державного захисту суддів (реєстраційний № 2505 від 11 березня 2013 р.). У законопроекті передбачається, що суддя суду загальної юрисдикції буде призначатися на посаду безстроково Президентом України. При цьому закріплюється, що рішення Глави держави про призначення суддів або звільнення їх з посад приймаються відповідно

до подання Вищої ради юстиції. Крім того, законопроект встановлює, що судді отримують статус призначених пожиттєво [6].

В ході проведення судової реформи судді стали більшою мірою орієнтуватися на інтереси і пріоритети тих, хто забезпечує їм високий рівень добробуту, а не на закон. Тому і рівень хабарництва в українських судах не знизився, а виріс. Продовження судової реформи в таких умовах не призведе ні до реальної незалежності судів, ні до високої довіри до них з боку громадян, ні до зниження рівня корупції, ні до перетворення судової влади на реальну систему забезпечення правосуддя, прав і свобод громадян.

Надмірні гарантії незалежності суддів створюють додаткові ризики під час прийняття рішень, що доповнюється корумпованістю судової системи, впливом особистих зв'язків на кар'єрне просування суддів тощо. Як наслідок, належним чином не забезпечується право особи на судовий захист, справедливий та своєчасний розгляд справи у суді.

Виходячи з аналізу норм міжнародного права і результатів наукових досліджень, потрібно зазначити, що в законодавстві західно-європейських країн немає таких гарантій для суддів, не передбачені вони й міжнародними документами. Судді несуть відповідальність за свої вчинки відповідно до законодавства так само, як і інші громадяни.

Статус суддів має характеризуватися незалежністю, що означає недопущення будь-якого втручання в їх професійну діяльність. У Конституції Голландії зазначено, що судді, які скоїли злочин, можуть бути притягнуті до відповідальності так само, як всі інші особи, незалежно від того, чи йдеться про порушення під час виконання обов'язків, чи про звичайне порушення [7].

З огляду на цю проблему, в наукових колах існує декілька точок зору щодо протидії корупції.

Зокрема, О. Кальман вважав, що корупція – це невід'ємний атрибут саморегуляції нашого суспільства, в якому не сформовані стійкі традиції демократичної правової держави. І жодні заходи – починаючи з кримінальної відповідальності й закінчуючи запровадженням смертної кари – не спроможні стати ефективним механізмом боротьби з корупцією. А причина цього – внутрішня органічна економічна ефективність корупційних взаємовідносин. І це знаходить свій безпосередній прояв і в тіньовій економіці, і в тіньовій політиці, і в тіньовому правосудді. Безперечно, в суспільстві, позбавленому високого рівня самоорганізації, хабарі заміняють місце публічних інститутів влади [8].

Ми не поділяємо цю точку зору, оскільки корупція притаманна не тільки українському суспільству – це глобальна проблема, яка в більшому або меншому ступені поширена в усіх без виключення країнах світу, незважаючи на ментальність, правову культуру, релігію та тра-

диції. І, як свідчить новітня історія, низка країн, які ще кілька десятиліть тому мали такий самий, як в Україні, а часом і більший рівень корупції, завдяки системним реформам й політичній волі змогли знизити його до безпечного. В першу чергу, це такі країни, як Сінгапур, Гонконг і Грузія.

Існують й інші точки зору. Так, М. Хавронюк вважає, що корупція в Україні поширена через недосконалість політичних інститутів і судової системи, двозначні закони, незнання або нерозуміння цих законів населенням, кумівство та політичне заступництво, а також слабкий вплив громадянського суспільства.

На думку науковця, лаконічне і зрозуміле законодавство дозволило б полегшити його застосування і скоротило б потребу у великому апараті чиновників, натомість в Україні дуже заплутані закони, які не розуміє більшість громадян. І це дозволяє посадовим особам зловживати владою в своїх інтересах [9].

Заслуговує на увагу й точка зору Д. Михайленка, який вважає, що серед суб'єктів хабарництва найбільшу небезпеку становлять працівники правоохоронних органів і судді, тому постає питання про доцільність встановлення підвищеної кримінальної відповідальності за одержання такими особами хабара. На його думку, відповідальність суддів порівняно з іншими працівниками правоохоронних органів має бути суворішою, бо діяльність зі здійснення правосуддя є більш значущою, і пропонує внести зміни до Кримінального кодексу України, які встановили б суворішу відповідальність для суддів [10].

Рівність усіх перед законом є одним із основоположних принципів демократичного суспільства. Як тільки люди розуміють, що судова система не виносить справедливих рішень, вони приймають правила корупційної гри, починаючи шукати "свого" чиновника, суддю, прокурора або міліціонера.

В умовах сучасних українських реалій пріоритетним завданням є визначення необхідної межі гарантій недоторканності суддів. З одного боку, недостатня захищеність дозволить здійснювати тиск на правосуддя і впливати на рішення судів. З іншого, надання необмеженої влади служителям Феміди може спровокувати суддівське свавілля і тотальну корупцію.

Частковим вирішенням проблеми боротьби з корупцією в судовій системі може стати залучення громадськості із використанням можливостей глобальної мережі. Останнім часом в українському сегменті Інтернету з'явилося декілька форумів, відвідувачі яких діляться своїми враженнями про ті чи інші випадки корупції.

Скарги на Інтернет-форумах і публікації в ЗМІ мають лише непрямий вплив на суддівське співтовариство. Але кількість рано чи піз-

Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

но переходить в якість. І навіть недобросовісний суддя, прочитавши все, що про нього думають, можливо, скорегує свою діяльність і почне дотримуватися процесуальних норм.

Шкода, що наразі немає об'єднаного сайту, де збиралися б портфоліо всіх українських суддів. Покладаємо надії на те, що такий ресурс неодмінно з'явиться, потреба в ньому давно назріла: народ повинен знати і своїх героїв, і своїх суддів.

Отже, для того, щоб подолати корупцію в судовій системі, необхідно визнати, що вона існує. Судді стверджують, що їхньої системи корупція не торкнулася, і всіляко приховують це. Таким чином, необхідні кардинальні зміни, які повинні вирішити цю проблему.

Слід привести у відповідність з міжнародними стандартами обсяг суддівської недоторканності, обмеживши її незалежністю у зв'язку з виконанням професійних обов'язків.

Внести зміни до Кримінального кодексу України, доповнивши його Особливу частину розділом "Корупційні злочини", виокремивши суб'єкти, які займають особливо відповідальне становище.

Створити спеціалізований антикорупційний орган, який буде політично та професійно незаангажований.

Удосконалити механізм притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за допомогою створення окремих дисциплінарних комісій.

Забезпечити формування і реалізацію скоординованої, послідовної державної політики, спрямованої на здійснення ефективних заходів щодо проведення судової реформи та реформи кримінальної юстиції, приведення законодавчої бази у відповідність із міжнародними стандартами, прийняття довгострокових державних програм, створення відповідних інституцій, а також належне наукове супроводження цих процесів.

Список використаних джерел

1. Падающая башня. Уровень доверия к госинститутам Украины опустился до критической отметки / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1575160-korrespondent-padayushchaya-bashnya-uroven-doveriya-k-gosinstitutam-ukrainy-opustilsya-dokriticheskoy-otme>.
2. Політична корупція в Україні: стан, чинники, засоби протидії / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/files/category_journal/NSD111_ukr_6.pdf.
3. Сколько берут киевские судьи за свои вердикты / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vesti.ua/kyiv/14869-skolko-berut-kyevskie-sudyi-za-svoi-verdikty>.
4. Кожне третє рішення окружних адмінсудів змінюється в апеляції / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zib.com.ua/ua/42100-kozhne_trete_rishennya_okruzhnih_adminsudiv_zmynyetsya_v_ap.html.

5. Суддів найчастіше карають за затягування розгляду справ і процесуальні порушення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.pravo.org.ua/2010-03-07-18-06-07/laworganisandstatussuddiv/1407-cuddiv-naichastishe-karaiut-za-zatiahuvannia-rozhliadu-sprav-i-protsesualni-porushennia-doslidzhennia.html>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення державного захисту суддів : Проект Закону України від 11 берез. 2013 р. № 2505 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46022.

7. Демедюк Т. Проблеми протидії корупції в судах / Т. Демедюк // Вісник Академії управління МВС. – 2009. – № 2. – С. 112–122.

8. Кальман О. Сучасний стан та актуальні проблеми протидії корупції в Україні / О. Кальман // Держава і регіони. Серія Право. – 2009. – № 2. – С. 15–20.

9. 5 причин, чому в Україні поширена корупція, і що з цим робити? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://pravo.org.ua/protydiia-koruptsii/1506-5-prychyn-chomu-v-ukraini-poshyrena-koruptsiia-i-shcho-z-tsym-robyty.html>.

10. Михайленко Д. Г. Кваліфікація одержання хабара службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище / Д. Г. Михайленко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць [кер. авт. кол. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич]. – Одеса : Фенікс, 2009. – Вип. 37. – С. 104–113.

В статье рассмотрены современные особенности и масштабы распространения коррупции в судебной системе Украины, а также отдельные точки зрения относительно основ противодействия.

The article deals with the modern features and the prevalence of corruption in the judicial system of Ukraine, as well as some anti-corruption perspective.

Стаття надійшла до редакції журналу 20 листопада 2013 року.